

РЕЗУЛЬТАТИ ДІАГНОСТУВАННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ЗДАТНОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

RESULTS OF DIAGNOSING THE LEVEL OF PROFITABILITY OF FUTURE BORDER GUARD OFFICERS

Стаття присвячена проблемам вищої військової освіти. Особливо розкрита актуальність професійної підготовки майбутніх офіцерських кадрів прикордонної служби держави. У системі покращення фахової освіти автор приділив увагу питанню діагностування. Проте діагностику не зведено лише до самої процедури діагностування, а здійснено спробу створити більш широку систему – моніторинг. Із цією метою всі етапи наукової роботи проведено за логікою дослідження. Першим із них був етап ознайомлення із відповідними науковими працями: публікаціями, монографіями, тезами, дисертаціями і літературою.

З огляду на це визначено мету наукового дослідження та її розбито на основні завдання задля здійснення раціонального наукового пошуку.

У розділі «Виклад основного матеріалу» проведено дефінітивний аналіз основних понять та категорій: моніторинг, критерії, показник. Подано розмежування критеріїв і показників на теоретичний та практичний зміст у діагностиці.

З метою проведення констатувального етапу педагогічного дослідження автор виділив основні критерії сформованості здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії: когнітивно-інформаційний, рефлексивно-особистісний, ціннісний, операційний. Конкретизовано зміст кожного критерію на основі показників та рівнів. На засадах літературного аналізу обрано та обґрунтовано тривірневу систему сформованості здатності офіцерів до професійної взаємодії.

З огляду на уточнені критерії та показники сформованості здатності до професійної взаємодії в майбутніх офіцерів-прикордонників подано аналітичний опис констатувального етапу педагогічного експерименту. Перераховано низку методів, що використані для реалізації експерименту. Автор зазначає, що отримані результати були опрацьовані за допомогою математичної статистики, що вкотре довело наявність переважно низького та середнього рівнів сформованості згаданої здатності майбутніх офіцерів-прикордонників.

Ключові слова: моніторинг, майбутні офіцери-прикордонники, критерії, показники, професійна взаємодія.

The Ukrainian Border Agency is charged with performing such important functions that cover

both the internal and interstate levels, and therefore the quality of its implementation depends on the level of competence and professionalism of its specialists. Such assertions shape contemporary requests for the content of the training of future border guards.

The purpose of the article is to analyze the results of diagnosing the level of formation of the ability of future border guards to professional interaction at the ascertaining stage of pedagogical experiment. Systematization, ordering, classification and synthesis of information in literary sources; systematic and definitive analysis of the content of psychological and pedagogical categories according to the research problem; analysis, comparison and synthesis of the state of the problem of forming the ability for professional interaction of future border guards; familiarization with scientific, methodical and reference literature; comparing the essential features of the basic concepts of the problem presented.

On the basis of the analysis of the notions "criterion" and "indicator", as well as the carried out research work to determine the content, nature and features of the phenomenon of professional interaction, we have identified the following criteria for the ability to professional interaction: cognitive-information, reflexive-personal, value, operational.

Our monitoring system designed to determine the level of formation of the ability to professional interaction allowed us to carry out the ascertaining stage of the pedagogical experiment. We designed a set of tasks according to each criterion: test tasks, questionnaires, interviews and interviews, observations, analysis of best teaching experience, study of documentation, etc. The results obtained through the methods and techniques listed above indicated a predominance of low and medium levels of professional engagement. Mathematical statistics have allowed these results to be processed and the words of mathematics prove the need to prepare future border guards for professional engagement.

The issue of monitoring the level of development of the ability of future border guards to engage in professional engagement can highlight such unexplored problems as updating the content of criteria (theoretical content) and indicators (practical content), which would provide reliable information as a result of experimental work.

Key words: monitoring, future border guards, criteria, indicators, professional engagement.

УДК 378:141:371.134(043.3):355
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-17-1-34>

Тушко К.Ю.,

канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та
соціально-економічних дисциплін
Національної академії
Державної прикордонної служби
України імені Богдана Хмельницького

Постановка проблеми в загальному вигляді. Структура соціальної системи є надзвичайно складною, у зв'язку із чим учені донині сперечаються, що ж є об'єктом соціологічної науки. У суспільстві і особистості, і соціальній спільноті, і соціальним інститутам та організаціям, а також процесам та взаємодіям належить провідна роль. Фундаментом суспільства є соціальні інститути, зокрема правоохоронні структури, наприклад, при-

кордонне відомство українського суспільства. Всі соціальні інститути України знаходяться у перехідному стані, оскільки намагаються із закритих стати інклюзивними, що є основою демократії та розвиненої економіки. На українське прикордонне відомство покладено виконання таких важливих функцій, що охоплюють і внутрі- та міждержавний рівень, і тому якість її здійснення залежить від рівня компетентності та професіоналізму

його фахівців. Такі твердження формують сучасні запити до змісту професійної підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

З огляду на представлену у статті проблему, на особливу увагу заслуговують наукові дослідження в галузі професійної підготовки (професійна підготовка майбутніх офіцерських кадрів прикордонної служби є таким різновидом підготовки). Вчені С. Гончаренко, В. Луговий, М. Махмутов, Н. Ничкало вивчали сутність та особливості професійної підготовки майбутніх фахівців. Варто зазначити, що у прикордонній службі є свої вчені-практики, які оприлюднили результати власних досліджень: С. Білявець з'ясовував сутність проектування методичної системи формування професійної компетентності офіцерів-магістрантів у прикордонній службі, що передбачала компонент діагностики; О. Діденко вивчав питання здатності до професійної творчості (категорія «здатність» є однією з основних у нашій проблематиці); О. Торічний з'ясовував основи формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Провідним фахівцем військово-педагогічних наукових праць в українській педагогічній науці є В. Ягупов. У вивченні проблеми професійної взаємодії виділяють різні ключові фактори, що і впливає на уточнення змісту цієї дефініції. Такі вчені, як І. Васильєв та О. Софронов, виокремлюють комунікативний компонент у явищі «взаємодія». Дослідник М. Кузьмінов виділяв культурний компонент у проблемі здійснення взаємодії, а в подальшому – психолого-педагогічні умови і фактори дієвого формування професійної культури фахівців, що також є цінним у нашому дослідженні.

Мета статті є аналіз результатів діагностування рівня сформованості здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії на констатувальному етапі педагогічного експерименту.

Виклад основного матеріалу. Дослідження стану сформованості здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності відбувалось на основі сприйняття його як результату відповідної професійної підготовки в закладі вищої освіти. Одним із необхідних атрибутів такої дослідницької роботи є використання спеціально розробленої системи моніторингу. Моніторингові системи оперують широким комплексом інструментів для визначення ознак, які свідчать про стан сформованості відповідної здатності, у нашому випадку – здатності до професійної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників.

Задля здійснення моніторингу у педагогіці варто визначити сукупність ознак, що свідчать про якісний стан професійної підготовки майбутніх офіцерів прикордонного відомства і створю-

ють можливості для встановлення недоліків цієї підготовки і внесення корективів у її зміст.

Моніторинговий інструментарій за своєю сутністю є психолого-педагогічним, оскільки надає додаткову інформацію соціально-психологічного спрямування. Додаткова інформація розширює масштаб дослідження і підвищує його цінність.

Процес формування здатності майбутніх офіцерів прикордонної правоохоронної структури в контексті їх професійної підготовки можливий лише у закладі вищої освіти. Наш експеримент було реалізовано на базі Національної академії Державної прикордонної служби України (далі – НАДПСУ) згідно з ухваленим змістом освітньої діяльності майбутніх офіцерів-прикордонників. Вирішення представленої проблеми покликане розв'язати завдання щодо пояснення критеріальної основи (теоретичне підґрунтя), показників (практичне підґрунтя) та рівнів сформованості здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії.

Узагальнений аналіз монографій, публікацій та педагогічної наукової і публіцистичної літератури свідчить про те, що у змісті категорії «критерій» існують узагальнені елементи, що мають відповідну характеристику. Доцільність та логічність добору та уточнення тих чи інших критеріїв і дотичних до них показників впливають на рівень інформації.

Російський науковець О. Киверляг в авторських наукових працях зазначає, що перенесення з області педагогіки явищ та об'єктів в емпіричний простір є доволі складною процедурою [5].

На думку М. Фіцули, основною функцією педагогічних критеріїв є створення підґрунтя для визначення того, що може бути мірилом. Складовими елементами критеріїв є показники [6]. Практичне втілення критерію можливе в показнику. Педагогічні показники є детальними характеристиками відповідних критеріїв. Це наукове твердження обґрунтовано в працях В. Безрукова [1].

На основі поданого вище аналізу понять «критерій» та «показник», а також здійсненої дослідницької роботи щодо визначення змісту, сутності та особливостей явища професійна взаємодія нами виділено такі критерії здатності до професійної взаємодії: *когнітивно-інформаційний, рефлексивно-особистісний, ціннісний, операційний*.

Вчений А. Дахін під показниками критеріїв розумів їх характеристику та якісні особливості. У нашому дослідженні вони виступають якісними характеристиками, що свідчать про курсантські досягнення в професійній підготовці [4]. Вирішуючи проблему визначення рівнів сформованості здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії, ми спирались на наукові доробки О. Білявської [3].

Для якісної експериментальної роботи важ-

ливо чітко розмежувати усі критерії та відповідні їм показники. Зміст кожного критерію подано нижче.

За *когнітивно-інформаційним критерієм* передбачено володіння сукупністю психологічних та педагогічних, соціальних та культурних, а також професійно-спеціальних знань, що є необхідними для здійснення професійної взаємодії, отримання відповідного обсягу знань, що є основою для формування специфічних особистісних і професійних вмінь та навичок, необхідних і достатніх для професійної взаємодії майбутніх офіцерів-прикордонників.

Основними показниками *когнітивно-інформаційного критерію* є: знання з основних навчальних дисциплін або галузей (соціологія, політологія, етика, педагогіка, філософія, психологія, культурологія, конфліктологія); знання щодо створення комунікативної взаємодії; знання щодо прийняття управлінського рішення; знання щодо методів впливу до спільноту та окрему особистість; знання про методи, інструменти механізми, канали, форми, засоби професійної взаємодії.

Змістом *операційного критерію* є: сформованість умінь та відпрацьованість навичок щодо сприйняття та обробки інформації різного виду; проведення результативних переговорів; організації буденного та оперативного-службового життя в підрозділах прикордонного відомства; організації заходів щодо попередження появи конфліктів у військових колективах; забезпечення співпраці з різними видами військових та правоохоронних формувань; встановлення діалогічного процесу із представниками місцевого самоврядування; застосування комунікаційних технологій тощо.

Основними показниками, тобто практичною суттю, *операційного критерію* є рівень підготовки, що зробить можливою реалізацію професійної взаємодії, вміння використовувати інструменти та процедури здійснення професійної взаємодії, вміння визначати основні проблеми у сфері взаємодії у професійній діяльності прикордонної служби, сформованість сукупності особистісно-професійних характеристик тощо.

В основі *ціннісного критерію* лежить система професійних цінностей, інтересів, потреб і мотивів. За цим критерієм можна визначати бажання досягати високі результати у професійній сфері. Додатковими показниками критерію є усвідомлення ступеня значення процесу професійної взаємодії, пріоритетної мети взаємодії у прикордонному відомстві, сформована система ціннісних орієнтацій прикордонників.

Щодо показників *ціннісного критерію*, то важливим тут є існування в майбутніх офіцерів прикордонної служби проявів особистого інтересу та прагнення здійснювати професійну взаємодію, відпрацьовувати отримані знання у вигляді вмінь та навичок у практичній діяльності, розширювати

спектр професійних інтересів, відпрацьовувати емоційне сприйняття тощо.

Не менш важливим, на нашу думку, є *рефлексивно-особистісний критерій*. Цей критерій визначає рівень сформованості професійних та особистісних якостей та їх прояв у майбутній професійній взаємодії майбутніми офіцерами прикордонної структури. Критерій відображає такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самокритичність, ініціативність, самовладання. Важливим показником є бажання та вміння рефлексувати.

Основними показниками *рефлексивно-особистісного критерію* є ступінь прояву таких якостей, як дисциплінованість, працездатність, почуття особистої відповідальності, гуманізм у майбутній професійній діяльності, принциповість у прийнятті рішень, позитивність сприйняття явищ та подій (зокрема досягнень та інновацій суспільного життя), спостережливість, критичність мислення тощо.

Враховуючи те, що система педагогічного моніторингу вимагає обґрунтування рівнів сформованості тієї чи іншої ознаки, нами виділено три відповідних рівні сформованості здатності до професійної взаємодії: високий, середній, низький. Саме трирівнева система була нами обрана завдяки працям відомого вченого В. Беспалька, який пропонував виділяти такі рівні на основі сформованості знань: рівень загального сприйняття та уявлення, низький рівень орієнтації в системі набутих знань; знання відтворювального рівня, середня деталізація отриманих знань; професійне оволодіння знаннями та навичками [2].

Детальний зміст рівнів сформованості здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії :

за *низьким рівнем* сформованість уявлень про професійну взаємодію, усвідомленість її важливості в майбутній професійній діяльності є слабкими. У майбутніх офіцерів-прикордонників за таким рівнем здатності переважають сумніви щодо успішного здійснення професійної взаємодії, відсутність чітких цілей та завдань щодо реалізації професійної взаємодії. Курсантам характерні теоретичні знання фрагментарного типу (як пазли) з навчальних дисциплін «соціологія», «педагогіка» та «конфліктологія» щодо особливостей професійної взаємодії у прикордонному відомстві, процедури та механізмів професійної взаємодії; відсутнє бажання здійснювати професійну взаємодію;

за *середнім рівнем* сформованості здатності переважають більш чіткі уявлення про реалізацію цього процесу; існує переконання необхідності цього процесу для дієвого функціонування правоохоронної структури загалом; такі курсанти оволоділи основними знаннями з педагогічної, соціологічної, психологічної наук та конфліктології; відбулось засвоєння інструментів та механізмів

здійснення професійної взаємодії, проте зазнають певних труднощів у цьому процесі;

за *високим рівнем* сформованості здатності існують системні знання та уявлення про здійснення професійної взаємодії у прикордонній службі, усвідомлення значення цього процесу для всього прикордонного відомства. У курсантів сформовані переконання, що професійна взаємодія є фундаментом ефективної професійної діяльності, вони доволі професійно застосовують інструментарій та різноманітні механізми здійснення професійної взаємодії.

Таким чином, спроектована нами моніторингова система щодо визначення рівня сформованості здатності до професійної взаємодії дала змогу провести констатувальний етап педагогічного експерименту. Нами було розроблено комплекс завдань відповідно до кожного критерію: тестові завдання, анкети, інтерв'ю та бесіди, спостереження, аналіз передового педагогічного досвіду, вивчення документації тощо. Результати, отримані завдяки перерахованим вище методам і прийомам, засвідчили переважання низького та середнього рівнів сформованості здатності до професійної взаємодії. Математична статистика дала змогу здійснити обробку цих результатів і словами математики довести необхідність підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії.

Загалом професійною взаємодією майбутніх офіцерів-прикордонників є процес та властивість, що уможливорює використання професійних знань, вмінь та навичок у вирішенні завдань повсякденної та оперативно-службової діяльності прикордонного відомства держави. Тому у представленій публікації проаналізовано систему моніторингу сформованості здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії та результати вхідного діагностування.

Висновки. Здійснена робота дає змогу сформулювати відповідні висновки. Представлена система критеріїв і показників сформованості здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної діяльності спроектована на основі проведеного аналізу наукових джерел наукового та публіцистичного характеру з педагогічної та психологічної наук, дисертаційних праць та особистого практичного досвіду щодо організації освітньої процесу. Визначено такі критерії здатності до професійної взаємодії: операційний, когнітивно-інформаційний, ціннісний, рефлексивно-особистісний критерії та тривірнева система.

У питанні моніторингу рівня сформованості здатності майбутніх офіцерів-прикордонників до професійної взаємодії можна виділити такі недосліджені проблеми, як оновлення змісту критеріїв (теоретичного змісту) та показників (практичного змісту), що дало б змогу отримати достовірну інформацію в результаті експериментальної роботи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Безрукова В.С. Педагогика. Проективная педагогика : учеб. пособие [для инженерно-пед. ин-в и индустриально-пед. техникумов]. Екатеринбург : Деловая книга, 1999. 329 с.
2. Беспалько В.П. О возможностях системного подхода в педагогике. *Советская педагогика*. 1990. № 7. С. 59–60.
3. Біляковська О.О., Мицишин І.Я., Цюра С.Б. Дидактика вищої школи : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. 360 с.
4. Дахин А.Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и неопределенность. *Педагогика*. 2003. № 4. С. 21–26.
5. Кыверялг А.А. Методы исследований в профессиональной педагогике. Таллин : Валгус, 1980, 334 с.
6. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : «Академвидав», 2006. 352 с.